

23.05.2017

Sarita Friman-Korpela STM/HTO

Heli Hätönen STM/HTO

HYVINVOINNIN JA TERVEYDEN EDISTÄMINEN TULEVIEN MAAKUNTIEN VALMISTELUSSA JA TOIMINNASSA - EHDOTUS TOIMEENPANON TUEKSI

Tässä muistiossa kuvataan ehdotus hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen organisoimiseksi tulevissa maakunnissa. Ehdotus on tehty muutosjohtajien kevään 2017 aluekierroksen Hyte-työpajojen työskentelyyn sekä asiantuntijatyöhön pohjautuen. Sitä on tarkoitus käyttää maakuntien hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toimeenpanon tukemisessa muun muassa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen aluekierroksella syksyllä 2017. Ehdotus on käsitelty HTO:n johtoryhmässä 09.05.2017. Järjestöjen roolia hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä on linjattu jo aiemmin projektiryhmässä 22.5.2017.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen maakuntalaissa, järjestämislaissa ja maakuntien rahoituslaissa

Maakuntien hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä säädetään maakuntalaissa ja järjestämislaissa sekä useissa erityislaeissa.

Maakuntalain 35 §:n mukaan asukkaiden hyvinvoinnin edistäminen tulee ottaa huomioon *maakunnan strategiassa*. Strategiassa linjataan asukkaiden hyvinvoinnin edistämistä koskevat tavoitteet. Tavoitteiden määrittely perustuu tietoon asukkaiden hyvinvoinnin tilasta, mitä kuvataan esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain 8 §:ssä tarkoitetussa alueellisessa hyvinvointikertomuksessa. Maakunnan strategia ohjaa myös järjestämislain mukaisia sote-palvelujen palvelustrategiaa (14 §) ja palvelulupausta (15 §).

Maakuntalain 6 §:ssä määritellään *maakunnan tehtäväalat*. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen poikkihallinnollisen luonteen vuoksi monet näistä tehtävistä luovat edellytyksiä turvalliselle, esteettömälle ja terveelliselle elinympäristölle sekä tukevat asukkaiden hyvinvointia ja terveyttä. Keskeisiä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen liittyviä tehtäviä ovat 1) sosiaali- ja terveydenhuolto sekä 2) hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen ja ehkäisevän päihdetyön asiantuntijatuki kunnille. Osassa tehtävistä korostuu monialaisuus kuten 9) aluekehittämisviranomaisen tehtävät, alueen, sen elinkeinoelämän ja innovaatioympäristöjen kehittäminen ja rahoittaminen, näihin liittyvä koulutus ja osaamisen kehittäminen, kulttuurin edistäminen, yritys-, työ- ja elinkeinopalvelujen järjestäminen sekä kotoutumisen edistäminen. Tehtävät voivat liittyä yksittäisiin asiakokonaisuuksiin ja osallistamisen rakenteiden varmistamiseen kuten 16) alueellisen liikuntaneuvoston asettaminen yhteistyössä muiden maakuntien kanssa sekä liikunnan edistäminen maakunnassa alueellisen liikuntaneuvoston toiminnan kautta sekä ulkoilureittitehtävät. Tehtävät kohdistuvat myös tiettyihin väestöryhmiin ja/tai hoidetaan yhteismaakunnallisesti kuten 24) alueelliset romansiasiain neuvottelukuntia ja romansiasioita koskevat tehtävät.

Järjestämislain 8 §:ssä säädetään *maakuntien hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tehtävistä*.

Lain mukaan maakunnan on arvioitava ennakkoon ja otettava huomioon päätösten vaikutukset eri väestö-ryhmien hyvinvointiin ja terveyteen. Sen on myös asetettava suunnittelussaan tavoitteet, joilla sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen ja tuottaminen edistävät hyvinvointia ja terveyttä. Lisäksi maakunnan on määriteltävä tavoitteita tukevat toimenpiteet ja vastuutahot. Maakunnan on valmisteltava omalta osaltaan valtuustolle valtuustokausittain alueellinen hyvinvointikertomus väestön hyvinvoinnista, terveydestä ja niihin vaikuttavista tekijöistä sekä toteutetuista toimenpiteistä. Kertomus laaditaan yhteistyössä alueen kuntien kanssa. Hyvinvointikertomus on julkaistava julkisessa tietoverkossa. Maakunnan on toimittava yhteistyössä alueen kuntien kanssa ja tuettava niitä asiantuntemuksellaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyössä.

23.05.2017

Sarita Friman-Korpela STM/HTO

Heli Hätönen STM/HTO

Maakunnan järjestämisvastuuseen sisältyy järjestämislain 9 § mukaan vastuu sosiaali- ja terveydenhuollon *palvelujen yhteensovittamisesta* kokonaisuuksiksi sekä velvollisuus yhteen sovittaa palvelut kunnan, valtion ja maakunnan muiden palvelujen kanssa. Asiakas voi saada palveluja myös järjestöiltä, jolloin yhteensovittaminen voi koskea myös niitä palveluja. Osa asiakkaan saamista palveluista voi olla kunnan, maakunnan tai valtion palveluja ja edellyttää yhteensovittamista esimerkiksi työ- ja elinkeino- tai opetusviranomaisten palvelujen kanssa.

Järjestötoimijoiden roolin selkeyttämiseksi sote-järjestämislakiin lisätään eduskuntakäsittelyn yhteydessä maakunnille yleinen yhteistyövelvoite järjestöjen kanssa maakuntalakiin jo ehdotetun vastaavaa tarkoittavan sääntelyn lisäksi. Maakunnan on asetettava suunnittelussaan tavoitteet hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi sosiaali- ja terveystaloudessa. Maakunta huolehtii, että järjestöjen edustajat voivat osallistua suunnitteluun.

Maakunnat saavat *rahoitusta* onnistuneesta hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä (Maakuntien rahoituslaki 12 §). Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kerroin määrittää noin 1 %:n maakuntien valtion rahoituksesta. Rahoituksen määräytymisperusteena ovat kansansairauksien ehkäisy, ikääntyvän väestön toimintakyvyn edistäminen ja tapaturmien vähentäminen sekä syrjäytymisen ehkäisy, sosiaalisen hyvinvoinnin ja työllistymisen edistäminen. Maakunta voi omalla toiminnallaan vaikuttaa indikaattoreihin. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kerroin otetaan ensimmäisen kerran käyttöön vuonna 2022, kun tietopohja on käytettävissä. Maakuntien lisäksi myös kunnat saavat osana valtionosuutta hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kannustinrahoitusta (Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta 14 §).

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ohjaus osana maakuntien ohjausta

Valtio ohjaa maakuntia *valtakunnallisilla tavoitteilla*. Valtioneuvosto vahvistaa joka neljäs vuosi valtakunnalliset ja tarvittaessa erikseen kullekin maakunnalle lainsäädäntöä täydentävät strategiset tavoitteet sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämiseksi. Tavoitteiden tulee perustua väestön hyvinvointi- ja terveysseurantatietoihin, palvelutarpeeseen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaa ja taloutta koskeviin seurantatietoihin. Nämä muodostavat sote-uudistuksen valtakunnallisesti keskeisen ohjauskeinon (järjestämislaki 27 §).

Sosiaali- ja terveysministeriö ja maakunta neuvottelevat vuosittain maakunnan järjestämisvastuuseen kuuluvien sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävien ja palvelujen toteuttamisesta (järjestämislaki 30 §). Neuvottelujen tarkoituksena on ohjata sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaa palvelurakenteen kehittämisessä sekä edistää ministeriön ja maakunnan yhteistyötä.

23.05.2017

Sarita Friman-Korpela STM/HTO

Heli Hätönen STM/HTO

Ehdotus hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen organisoimiseksi ja rakenteiksi maakunnissa

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen organisointia maakunnissa tarkastellaan neljän järjestämisen näkökulmasta keskeisen osa-alueen kautta. Nämä ovat: 1) maakunnan strateginen johtaminen, 2) maakuntien kunnille tarjoama tuki, 3) sosiaali- ja terveydenhuolto hyvinvoinnin ja terveyden edistäjänä sekä 4) yhdyspintapalveluiden järjestäminen.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen strateginen johtaminen osana maakunnan johtamista

Maakunnan hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toimintaa johdetaan poikkihallinnollisesti osana maakunnan johtamista. Vastuu maakunnan poikkihallinnollisesta hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä on maakunnan keskushallinnossa ja maakunnan johtoryhmä toimii maakunnan hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen strategisena johtoryhmänä. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen saadaan osaksi maakunnan johtamista esimerkiksi seuraavien toimien avulla:

- Maakunnan johtoryhmä sopii ennakoarvioinnin toteutuksesta maakunnan päätöksenteon valmistelussa.
- Maakunnan johtoryhmä asettaa strategiset tavoitteet hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi maakunnan toiminnassa.
- Järjestöjen yleishyödyllinen toiminta ja vertaistuki olisi hyvä sisällyttää myös maakunnan lakisääteisiin strategioihin ja julkiseen palvelulupaukseen. Järjestöjen tarjoama tuki voi olla tärkeä osa palvelu- ja hoitoketjuja maakunnassa. Maakunnat ja kunnat ohjaavat asukkaita vertaistuen piiriin aktiivisesti.
- Maakunnan toimialat asettavat näitä tavoitteita tukevat toimenpiteet ja kohdentavat toimenpiteisiin riittävät resurssit.
- Maakunnan johtoryhmässä on nimetty vastuuhenkilö hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi.
- Maakunnan johtoryhmä voi asettaa poikkihallinnollisen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työryhmän tukemaan toimeenpanoa ja seurantaa.
- Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toimenpiteiden toimeenpano, seurantatiedon kokoaminen ja raportointi johtoryhmälle toteutetaan toimialoittain. Maakunta vastaa tehtävän koordinaatiosta ja osoittaa tehtävään riittävät resurssit. Käytännössä tehtävää voi toteuttaa esimerkiksi maakunnan nimittämä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työryhmä tai vastaava sekä maakunnan keskushallinnossa toimiva hyvinvointikoordinaattori¹.
- Maakunta voi asettaa maakunnallisen *Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen yhteistyöpoolin*² tai vastaavan kokoamaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toimijoita yhteisten tavoitteiden linjaamiseksi, toimeenpanosta sopimiseksi sekä seurannan toteuttamiseksi.

¹ Maakunnan keskushallinnossa toimiva hyvinvointikoordinaattori tukee hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen poikkihallinnollista yhteistyötä maakunnan hallinnossa, toteuttaa kuntien tukea sekä koordinoi alueellista yhteistyötä ja verkostoitumista. Käytännössä tehtäviä olisivat esimerkiksi alueellinen hyvinvointikertomus, ennakoarvioinnin tuki sekä näiden tuki kunnille, kuntien hyte-koordinaattoreiden verkoston ylläpito, kansallisten ohjelmien toimeenpanon tuki, ehkäisevän päihdetyön alueellinen ohjaus, suunnittelu ja kehittäminen sekä järjestöyhteistyö.

² Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen yhteistyöpooli on alueen toimijoita kokoava yhteistyöverkosto, joka perustuu toimijoiden vapaaehtoisuuteen ja halukkuuteen tehdä yhteistyötä. Yhteistyöpoolin tavoitteena on toimia joustavana ja mahdollistavana yhteistyöalustana. Yhteistyöpoolissa otetaan huomioon alueen tarpeiden mukaisesti poolin monialaisuus, laissa määriteltyjen tehtävien kattavuus, eri väestöryhmien, mukaan lukien kieli- ja kulttuuriryhmät, osallistuminen. Yhteistyöpooliin voivat osallistua, asukkaat, kuntien ja järjestöjen edustajat sekä muut paikalliset ja alueelliset toimijat.

23.05.2017

Sarita Friman-Korpela STM/HTO

Heli Hätönen STM/HTO

Yhteistyöpooli voi tukea alueellista hyvinvointikertomustyötä. Yhteistyöpoolin puheenjohtajuus voi kiertää sovitusti maakunnan eri toimialojen välillä.

Maakunta valmistele *alueellisen hyvinvointikertomuksen*³ yhteistyössä alueen kuntien kanssa.

- Hyvinvointikertomuksen tietopohja väestön hyvinvoinnista, terveydestä, hyvinvointi ja terveyseroista sekä niihin yhteydessä olevista tekijöistä sisältyy maakunnan strategian valmisteluun ja toimenpiteiden seurantaan. Näin hyvinvointikertomuksen valmistelu on kiinteä osa maakunnan strategiatyötä.
- Hyvinvointikertomus valmistellaan maakuntavaltuustolle kerran valtuustokaudessa. Kertomusten tavoitteiden ja toimenpiteiden seuranta liitetään maakunnan vuosittaisen talouden ja toiminnan suunnitteluun ja seurantaan.
- Maakunnassa sovitaan poikkihallinnollinen ja osallistava prosessi hyvinvointikertomustyön toteuttamiseksi. Maakunnassa sovitaan myös vastuutaho ja osoitetaan resurssit kertomustyön koordinointiin ja toteutukseen.
- Maakunta sopii kuntien kanssa alueellisen hyvinvointikertomustyön prosessista.
- Maakunta varmistaa, että sosiaali- ja terveydenhuollon näkökulma muun muassa hyvinvointi- ja terveystiedon asiantuntemus on käytettävissä hyvinvointikertomustyössä.
- Hyvinvointikertomustyöhön voidaan osallistaa laaja joukko alueen toimijoita esimerkiksi yhteistyöpoolin sekä kokemusasiantuntijoiden avulla.

Maakuntien tuki kunnille

Maakunnan tehtäväalaa kuuluu *hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen ja ehkäisevän päihdetyön asiantuntijatuki kunnille*. Tämä voidaan organisoida esimerkiksi seuraavasti:

- Kunnille annettava tuki ja sen toteutus suunnitellaan poikkihallinnollisesti ja yhteistyössä kuntien kanssa. Tuen suunnittelussa ja toteutuksessa käytetään maakunnan eri hallinnonalojen asiantuntemusta ml. sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntemus.
- Maakunta koordinoi ja toteuttaa kuntien tueksi tarkoitettuja maakunnan sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijapalveluita, joita ovat esimerkiksi hyvinvointikertomustyön ja ennakoarvioinnin tuki ja koulutus, hyvinvointi- ja terveystiedon tuottaminen kunnille sekä tuki niiden tulkitsemiseen sekä valtakunnallisten ohjelmien ja linjausten toimeenpanon tuki.
- Maakunta osoittaa riittävät resurssit tuen toteuttamiseen. Käytännössä kuntien tuki voidaan toteuttaa siten, että maakunta nimeää yhdyshenkilön(t) kuntien kanssa tehtävään hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen alueelliseen yhteistyöhön (ns. vastinpari). Yhdyshenkilönä voi toimia esimerkiksi maakunnan hyvinvointikoordinaattori ja sotessa toimiva hyvinvointikoordinaattori⁴. Yhdyshenkilö(t) voidaan nimetä myös huolehtimaan tietyistä sisältökokonaisuuksista kuten turvallisuuden edistämisestä ja ehkäisevästä päihdetyöstä.

³ Alueellinen hyvinvointikertomus on maakunnan hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ja eriarvoisuuden vähentämisen strategisen johtamisen työkalu sekä yhteistyön väline kuntien ja maakuntien välillä. Se kokoaa tietoa väestön hyvinvoinnista, terveydestä, väestön eriarvoisuudesta sekä niihin yhteydessä olevista tekijöistä. Hyvinvointikertomuksessa asetetaan alueen yhteiset hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tavoitteet ja sovitaan toimenpiteistä. Kertomus toimii myös toiminnan toteutumisen ja tulosten seurannan välineenä.

⁴ Sotessa toimiva hyvinvointikoordinaattori toimii asiantuntijana, tukee ja seuraa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toteutumista maakunnan järjestämissä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Hyvinvointikoordinaattori voi toimia myös hyvinvoinnin ja terveyden asiantuntijana kuntien hyvinvointikertomustyössä.

23.05.2017

Sarita Friman-Korpela STM/HTO

Heli Hätönen STM/HTO

- Väkivallan ja tapaturmien ehkäisyä koordinoidaan maakuntatasolla. Maakunnat myös tarjoavat kunnille tukea väkivallan ja tapaturmien ehkäisyyn.
- Osana ehkäisevän päihdetyön ohjaustehtävää maakunta tukee kuntia ehkäisevää päihdetyötä koskevan lain ja toimintaohjelman mukaisesti.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävät hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä

Sosiaali- ja terveyden huollon järjestäminen sisältää hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen mukaan lukien ehkäisevien palvelujen järjestämisen. Maakunnan on asetettava suunnittelussaan sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämiseen ja tuottamiseen liittyvät hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tavoitteet ja määriteltävä tavoitteita tukevat toimenpiteet ja vastuutahot. Tämä tarkoittaa maakunnan sote-palveluiden järjestämisessä mm. seuraavia asioita:

- Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen sisällytetään maakunnan *palvelustrategiaan ja palvelulupaukseen*, palvelujen tuottajien kanssa tehtäviin *sopimuksiin*, tuottajien *rahoitusperusteisiin* sekä kuntien kanssa tehtäviin *yhteistyösopimuksiin*. Sopimuksissa määritellään konkreettisesti hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tehtävät sekä niiden seuranta.
- Sosiaali- ja terveydenhuollossa väestön hyvinvointia ja terveyttä edistetään muun muassa maakunnan järjestämisvastuulle kuuluvissa *ehkäisevissä sosiaali- ja terveyspalveluissa*. Näitä ovat esimerkiksi äitiys- ja lastenneuvolapalvelut, koulu- ja opiskeluterveydenhuolto sekä iäkkäille henkilöille suunnatut neuvontapalvelut ja ennaltaehkäisevät kotikäynnit.
- *Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa* sosiaalisia ja terveysongelmia pyritään estämään myös esimerkiksi rakenteellisen sosiaalityön keinoin, ehkäisevällä toimeentulotuella ja asumiseen liittyvällä tuella, sosiaalihuoltolaissa tarkoitettulla ohjauksella ja neuvonnalla, ravitsemus- ja liikuntaneuvonnalla, tupakasta vieroitukseen liittyvillä toimenpiteillä, ottamalla puheeksi alkoholin riskikäytön, tunnistamalla mielenterveyden riskitekijöitä (esimerkiksi psyykinen kuormittuneisuus).
- *Asiakasosallisuuden* vahvistaminen. Palvelut vahvistavat asiakkaiden osallisuutta ja hyödyntävät järjestö- ja asukastoimintayhteistyötä sekä kokemusasiantuntijoita. Palveluiden suunnittelussa, toimeenpanossa ja palautteen keräämisessä kuullaan ja osallistetaan palvelujen käyttäjiä. Kiinnitetään huomiota siihen, että kaikki väestöryhmät ovat palveluiden piirissä. Tunnistetaan erilaiset asiakasryhmät ja kohdennetaan palveluita tarvittaessa asiakasryhmittäin. Hyödynnetään järjestöjen, raatien, neuvostojen ja vastaavien asiantuntemusta palveluiden kehittämisessä.
- *Asiantuntijana toimiminen*. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisessä maakunta toimii aktiivisena hyvinvointiin ja terveyteen sekä hyvinvointi- ja terveyseroihin vaikuttavien yksilöllisten, yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden asiantuntijana.

Näiden tehtävien koordinoimiseksi osana sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaa maakunta voi nimetä sosiaali- ja terveydenhuollossa toimivia vastuutahoja/yhdyshenkilöitä/koordinaattoreita.

23.05.2017

Sarita Friman-Korpela STM/HTO

Heli Hätönen STM/HTO

Yhdyspintapalvelut

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen edellyttää maakunnan ja kunnan yhteistyötä myös yhdyspintapalveluiden⁵ järjestämisessä. Maakunnan järjestämisvastuuseen sisältyy sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen yhteensovittaminen kokonaisuuksiksi sekä velvollisuus yhteensovitaa palvelut kunnan, valtion ja maakunnan muiden palvelujen kanssa. Osa asiakkaan saamista palveluista voi olla kunnan, maakunnan tai valtion palveluja ja edellyttää yhteensovittamista esimerkiksi työ- ja elinkeino- tai opetusviranomaisten palvelujen kanssa sekä järjestöjen ja muiden kolmannen sektorin (osuuskunnat, säätiöt) palvelujen kanssa.

Yhdyspintapalveluiden järjestämiseksi

- Maakunta tunnistaa yhdessä yhteistyökumppaneiden kanssa keskeiset kohderyhmät ja yhdyspintapalvelut sekä sopii yhteistyöstä ja työnjaosta. Maakunta ja yhteistyökumppanit sopivat muun muassa seuraavista
 - yhteiset palveluketjut (esim. työllisyyden edistäminen, liikunnan palveluketju, savuttomuuden tukeminen, ehkäisevän päihdetyön käytännöt sekä mielenterveyden edistämisen toimenpiteet)
 - monialaisten palveluiden koordinaatio (esim. ohjaamotoiminta, perhekeskus, monialainen yhteistyö työllisyyden edistämisessä, Pakka-toimintamalli)
 - osallisuus- ja vapaaehtoistyön koordinaatio (esim. tukihenkilötoiminta, asukastuvat, etsivä työ, vertaisryhmät, kummitoiminnat, kielipesät, kulttuurin tukeminen ja yhteiset tilat)
- Haavoittuvat ryhmät tunnistetaan ja sovitaan varhaisen tuen palveluista.
- Yhdyspintapalveluita arvioidaan ja seurataan osana toiminnan seurantaan sekä osana kuntien ja alueellista hyvinvointikertomustyötä.

⁵ Yhdyspintoja ovat toiminnat ja tehtäväkokonaisuudet, jotka kuuluvat kunnan tai maakunnan järjestämisvastuulle, mutta joiden asukas- ja asiakaslähtöinen toteuttaminen edellyttää yhteisiä tavoitteita. Esimerkkejä yhdyspintapalveluista ovat lasten, nuorten ja perheiden palvelut, työllisyyden hoitoon liittyvät palvelut, kotouttamispalvelut, ikääntyvien palvelut sekä liikunnan palveluketju.